

- <http://www.menr.gov.ua/index.php/protection/protection1/vinnyska>.
18. Екологічний паспорт Дніпропетровської області (2011 рік) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.menr.gov.ua/index.php/protection/protection1/dnipropetrovska>.
 19. Екологічний паспорт Кіровоградської області (2011 рік) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.menr.gov.ua/index.php/protection/protection1/kirovogradska>.
 20. Екологічний паспорт Черкаської області (2011 рік) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/index.php/protection/protection1/cherkaska>.
 21. Современные решения по переработке твердых бытовых отходов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://alfa-spk.com/sovremennye_resheniya_po.

УДК: 327(88)

Гольцман К.О.

Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна

ФІНАНСОВА КРИЗА ТА ДЕМОКРАТІЯ: ВПЛИВ ФІСКАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ НА ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В ЄВРОЗОНІ

Досліджується вплив поточної фінансово-економічної кризи в ЄС на демократичні процеси в центрі, периферії та на наднаціональному рівні цього інтеграційного об'єднання. На прикладі спроб подолання боргової кризи в Греції в 2010-2012 рр. стверджується, що політика фінансової дисципліни, яка застосовується на периферії ЄС під тиском міжнародних кредиторів, призводить до згорання демократичних процесів в цих країнах. На наднаціональному рівні ЄС помітна тенденція до частішого використання механізму кондиціональності, шляхом якого міжнародні фінансові еліти отримують потужні важелі впливу на політичні процеси в Єврозоні.

Ключові слова: фінансова криза, фінансова дисципліна, демократія, Єврозона, периферія.

Гольцман К.А.

ФИНАНСОВЫЙ КРИЗИС И ДЕМОКРАТИЯ: ВЛИЯНИЕ ФИСКАЛЬНОЙ ДИСЦИПЛИНЫ НА ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В ЕВРОЗОНЕ

Исследуется влияние текущего финансово-экономического кризиса в ЕС на демократические процессы в центре, периферии и на наднациональном уровне этого интеграционного объединения. На примере попыток преодоления долгового кризиса в Греции в 2010-2012 гг. утверждается, что политика финансовой дисциплины, которая применяется на периферии ЕС под давлением международных кредиторов, приводит к сворачиванию демократических процессов в этих странах. При этом на наднациональном уровне ЕС все более заметна тенденция к частому использованию механизма кондициональности посредством которого международные финансовые элиты получают мощные рычаги влияния на политические процессы в Еврозоне.

Ключевые слова: финансовый кризис, финансовая дисциплина, демократия, Еврозона, периферия.

Goltsman K.

FINANCIAL CRISIS AND DEMOCRACY: FISCAL DISCIPLINE AND POLITICAL PROCESSES IN EUROZONE

The article examines the impact of current financial-economic crisis in EU on democratic processes in centre, periphery and supranational level of this integration entity. Based on the case-studies of debt crisis in Greece in 2010-2012 the argument is put forward that the fiscal discipline policy that is applied in the periphery of EU under the influence of international creditors results in the degradation of democracies in these countries. At the same time, at the supranational level of EU the trend of frequent utilization of conditionality mechanisms is evident. It is aimed at leveraging political processes in Eurozone by the international financial elite.

Key words: financial crisis, fiscal discipline, democracy, Eurozone, periphery.

Фінансово-економічна криза, яка розпочалася в Єврозоні наприкінці 2007 р. та досі не є подоланою, становить загрозу для подальшого розгортання проекту європейської інтеграції. Криза завдала суттєвої шкоди не лише країнам європейської периферії, таким як Ірландія, Іспанія, Португалія і Греція, але й таким потужним економічним центрам, як Франція, Італія, Великобританія і навіть Німеччина. Не зважаючи на значні зусилля Європейського Центробанку (ЄЦБ), МВФ та країн-донорів на чолі з Німеччиною, спрямованих на запобігання дефолту Греції, Іспанії та Португалії, такий ризик досі зберігається, що викликає сумніви стосовно подальшої долі ЄС.

У зв'язку з тим, що основна увага дослідників та експертів зараз прикута до фінансово-економічних аспектів кризи, таких як рівень зовнішнього боргу, становище на фондовому ринку й стабільність банківської системи, з поля зору громадськості досить часто випадає складна трансформація політичних процесів на периферії Єврозони. В умовах кризи країни-донори та європейські фінансові організації, такі як ЄЦБ, отримали непропорційний вплив на перебіг політичних та економічних процесів у таких країнах, як Греція, Іспанія та Португалія. Отримання фінансової допомоги цими країнами з боку донорів базується на виконанні пакету економічних реформ, які в свою чергу ґрунтуються на сумнівній філософії фінансової дисципліни. Вона передбачає зниження бюджетного дефіциту за рахунок урізання соціальних видатків, пільг та згортання проектів національного розвитку. Вплив зовнішніх сил на стратегію подолання кризи на периферії призводить до погіршення якості демократичних процесів

і зменшення можливості широких соціальних кіл втілювати своє бачення антикризової політики. Це дослідження намагається заповнити лакуни в розумінні поточних політичних процесів в Єврозоні, аналізуючи соціальні практики, політичні сили та економічні інтереси, які викривляють демократичні процеси в умовах фінансово-економічної кризи в ЄС.

Вплив поточної фінансово-економічної кризи на демократичні процеси в Єврозоні розглядається у низці критичних досліджень. Зокрема, В. Стрік вказує на те, що сучасна криза є віддзеркаленням структурного протиріччя між капіталізмом і демократією, яке стає очевиднішим в кризових умовах [1]. Серед багатьох ліберальних економістів посилюється розчарування у сучасній моделі ліберальної демократії як устрої, придатному для ефективного подолання наслідків фінансової кризи. Так, зокрема, М. Гольдман, аналізуючи наслідки фінансової кризи 2007-2010 рр. в США, наголошує на тому, що в багатьох випадках авторитарні уряди виявилися ефективнішими у подоланні кризи, ніж демократичні [2]. В тому ж річці Ф.І. Ліпські стверджує, що демократичний устрій може негативно вплинути на розгортання фінансової кризи через свою відкритість і прагнення економічних агентів до дерегуляції та лібералізації, які збільшують фінансову нестабільність і посилюють ірраціональну поведінку [3]. Недоліком цих двох досліджень є їхній технократизм у баченні демократії як механізму економічного управління. Соціальні, політичні та ідеологічні функції демократичного режиму при цьому відступають на другий план, що не дозволяє розглянути його функціонування у сукупності всіх суспільних вимірів.

Сучасна криза Єврозони розглядається багатьма дослідниками як системна криза накопичення капіталу в умовах інтеграційного об'єднання [1, с.8]. Вона проявляється в формі боргової кризи, стагнації темпів інвестицій, зменшенні капіталізації фондових ринків, а також супроводжується такими соціальними пертурбаціями, як збільшення безробіття і зменшення соціальних видатків. При цьому країни центру та периферії Єврозони мають різний досвід фінансово-економічної кризи. Країни периферії, до яких відносять так звані PIGS (Португалія, Іспанія, Італія, Ірландія, Греція та Іспанія), стикнулися з більш серйозними проблемами, ніж країни центру, такими як ризик дефолту, суспільні заворушення, гостра криза інвестування і кредитування.

Збереження ЄС в цих умовах стає в залежність від відновлення економічної стабільності країн периферії. Головними агентами антикризового менеджменту щодо європейської периферії є стабільні країни центру (перш за все Німеччина, але також і більш проблемна Франція), а також наднаціональні і міжнародні фінансові структури, такі як ЄЦБ (Європейський Центральний Банк), Єврогруп (Eurogroup) і МВФ. Управління кризою здійснюється ними в рамках політики фінансової дисципліни, яка має довгу історію та ідеологію, що пройшла шлях від політики *laissez-faire* до її оновлених версій у формі монетаризму й неолібералізму. Філософія фінансової дисципліни ґрунтується на тезі про те, що зниження видатків державного бюджету є найефективнішим методом подолання валової державної та приватної заборгованості [4]. Таке бачення підтримується монетаристами та фінансовим істеблішментом, але не розділяється, зокрема, представниками кейнсіанства. На думку економістів-кейнсіанців, історичних підтверджень ефективності фінансової дисципліни в подоланні заборгованості та виході з кризи не існує [4]. Навпаки, як показує досвід країн Південно-східної Азії під час кризи 1997-1998 рр., нав'язування політики фінансової дисципліни з боку МВФ в обмін на кредитні ресурси та списання боргу, призвело до зниження економічної активності, обсягів кредитування та рекапіталізації бізнесу, що в умовах кризи означало збільшення безробіття й зменшення сукупного попиту [1, с.16].

Представники кейнсіанської політекономії вказують на те, що фінансова дисципліна не вирішує заявлену проблему заборгованості через те, що соціально-економічні механізми, яка вона активує, призводять до так званої боргової дефляції або подорожчання боргу [1, р.17]. Зменшення соціальних видатків і державних інвестицій призводить до зменшення сукупного попиту, що й надалі збільшує державну і приватну заборгованість.

З точки зору критичної політекономії, європейські політичні та економічні еліти роблять наголос на фінансовій дисципліні через відповідність цих практик інтересам міжнародного кредитного та інвестиційного капіталу, який зацікавлений в якнайшвидшому поверненні боргу периферійними країнами. Через це основним механізмом антикризового менеджменту в умовах ЄС стає каналізація фінансових потоків периферійних країн у річище повернення боргу, навіть на шкоду перспективам довгострокового відновлення економіки та збереження демократичних інститутів.

Найбільш яскравим прикладом згорання демократичних процесів під впливом політики фінансової економіки є перебіг грецької боргової кризи. Упродовж 2009-2012 рр. грецька влада, незважаючи на невщухаючі соціальні протести та бунти, зростання безробіття серед молоді, параліч виробництва та експорту, здійснила суттєве урізання державного бюджету за рахунок соціальних видатків, звільнень державних працівників, зменшення заробітної плати тощо [5]. Фінансова дисципліна як метод подолання кризи, прийнятий в якості догми головними кредиторами Греції, – німецькими, французькими та італійськими банками, був нав'язаний Греції в обхід демократичного обговорення в середині країни. Під тиском міжнародних кредиторів і Трійки (ЄС, МВФ, ЄЦ) уряд соціаліста Г. Папандреу, звинувачений у непомірному роздуванні соціальних видатків і пільг, подав у відставку та був замінений на технократичну команду під керівництвом фінансиста Л. Пападемаса [5, с.18]. Уряд останнього обмежив свою діяльність прямим слідуванням вказівкам Трійки, впровадивши програму радикального урізання дефіциту держбюджету країни. Протягом 2010-2012 рр. уряд Пападемаса, а з червня 2012 р.

уряд А. Самараса, провели радикальні урізання зарплат держслужбовців, соціальних робітників, пенсій та інших соціальних видатків. У якості умови для подальшої фінансової допомоги з боку Трійки протягом 2013-2016 рр. в кінці 2012 р. була впроваджена реформа ринку праці, яка санкціонує зменшення профспілкових прав та індивідуальних соціальних гарантій [6, с.4].

Не зважаючи на отримання суттєвих кредитів від Трійки (110 млрд. євро в 2010 р. та 130 млрд. євро у 2012 р.), перспективи зменшення державного боргу хоча б до рівня 120% ВВП до 2020 р. залишаються ілюзорними [6, с.5]. Фіскальна дисципліна та влада фінансової технократії не принесли очікуваного результату, а, навпаки, призвели до ще більшого поглиблення грецької економічної кризи, посилення соціальних конфліктів і нестабільності в суспільстві. В той же час ця економічна політика й надалі посилила антидемократичні тенденції в державному управлінні, які були намічені раніше.

На нашу думку, теорія неоліберальної революції Д. Гарві може допомогти в розумінні природи соціальних сил, які просувають політику фіскальної дисципліни в Греції. Як вказує Д. Гарві, процес фінансової глобалізації та неолібералізації, який розпочався в світі наприкінці 1970 рр., призвів до суттєвого зменшення впливу широких верств населення та їх політичних представників на економічну політику на користь антидемократичних інституцій, таких як центральні банки, міжнародні клуби кредиторів та банкірів, потужні наднаціональні та міжнародні організації на кшталт МВФ [7, с.53]. Зокрема, необхідність автономії центральних банків від демократичної політики, пояснювалась цими інституціями складністю фінансової експертизи й процесу прийняття рішень в умовах сучасної глобалізації. Насправді, як вказує Д. Гарві, згорання економічної демократії була пов'язано з впливом лібералізації міжнародного руху капіталу і зростанням приватної та державної заборгованості периферійних країн, що сприяло перенесенню важелів політичного впливу від національного громадянського суспільства до транснаціонального середовища міжнародних інвесторів і кредиторів [7, с.71].

Концепція Д. Гарві добре пояснює механізм згорання демократичних процесів у Греції під час фінансово-економічної кризи. Так, значна зовнішня державна заборгованість дає міжнародним кредиторам Греції можливість впливати на фіскальну реструктуризацію економіки цієї країни задля гарантії повернення їх фінансових коштів. Загроза дефолту та виходу Греції з Єврозони (Grexit) суттєво зменшують вагу протилежних закликів до бойкоту кредиторів, які сприймаються як радикальні та не прагматичні. В цих умовах інтереси кредиторів суттєво впливають на бачення шляхів подолання грецької кризи. Виступаючи в ролі боргових менеджерів, ці сили перш за все зацікавлені в тому, щоб фінансові потоки грецької економіки були направлені на виплату державного боргу, а не на поживлення стагнуючої економіки і зменшення кризового тягаря населення. Саме це, зокрема, пояснює вибір міжнародною фінансовою спільнотою парадигми фіскальної дисципліни, яка базується на зменшенні бюджетного дефіциту. В рамках цієї економічної політики короткострокові цілі стабілізації платіжного балансу та боргової безпеки переважають над довгостроковими інтересами поживлення сукупного попиту та активізації внутрішньої економічної активності [8]. На думку В. Стріка, ситуація фінансово-економічної кризи найяскравіше розкриває внутрішні протиріччя демократичного капіталізму, які не так очевидні під час періодів економічного зростання та стабільності [1, с.17]. Антикризовий менеджмент призводить до концентрації влади в руках недемократичних фінансових інститутів, таких як ЄЦБ і Єврогруп (Eurogroup), які зображують зменшення соціальних видатків як необхідне зло для виходу з кризи. Така концентрація важелів прийняття життєво важливих рішень щодо соціально-економічної політики європейської периферії в руках наднаціональної бюрократії та фінансових ринків послаблює національні демократії в цих країнах.

Як показує проведене дослідження, фінансово-економічна криза на периферії та центрі Єврозони, призводить до помітного згорання демократичних процесів в ЄС. Загальні обмеження демократичного капіталізму як політичного устрою вже знайшли своє відбиття в

науковій літературі, однак, існують суттєві лакуни в розуміння наслідків фінансово-економічної кризи для сучасних політичних процесів в Єврозоні. Переважна більшість досліджень цієї кризи фокусується на її фінансово-економічному вимірі, оминаючи важливі соціальні питання. Загалом дослідження показало, що криза Єврозони призвела до посилення консенсусу національних і наднаціональних еліт з приводу ефективності парадигми фінансової економії та дисципліни у вирішенні проблеми боргової кризи в таких периферійних країнах, як Греція. Якщо раніше фінансова дисципліна просувалася в рамках інституціональних домовленостей, закріплених у нормативах дефіциту державного бюджету, то під час кризи ключові наднаціональні та національні гравці, такі як ЄЦБ та уряд Німеччини, отримали непропорційний вплив на пряме втручання в економічну політику периферійних країн, яке здійснюється в рамках механізму кредитної кондиціональності. Політика фіскальної дисципліни щодо периферійних країн, зокрема Греції, перш за все націлена на зменшення короткострокової зовнішньої заборгованості та, як наслідок, не переймається питаннями соціально-політичної стабільності та довгострокових перспектив відновлення економіки в цих країнах. Непропорційний вплив міжнародних фінансових еліт на політичні процеси на периферії ЄС, як наслідок, призводить до згорання демократичних процесів на фоні посилення соціальних протестів і нестабільності. Порядок денний міжнародної фінансової спільноти просувається місцевими представниками фінансової технократії, які перш за все підзвітні міжнародним інституціям і неформальним об'єднанням, таким як Трійка. Тенденція до посилення політичного впливу фінансової технократії помітна в приході до влади людей, наближених до ЄЦБ та фінансового світу, таких як М. Монті в Італії та Л. Пападемос у Греції.

Згорання демократії відбувається не лише на національному, а й на наднаціональному рівні та у центрі Єврозони. В умовах кризи суттєво посилюється вплив ЄЦБ порівняно з Європарламентом та

Єврокомісією. Ця банківська інституція розглядається міжнародними кредиторами як найбільш авторитетна та надійна у захисті їх кредитних інтересів. Під впливом Німеччини також посилюється тенденція до наднаціонального контролю фіскальної та фінансової політики країн-членів. Так, зокрема, однією з умов надання допомоги іспанським банкам наприкінці 2012 р. було створення наднаціонального органу фінансового спостереження за ефективністю їхньої діяльності. Німеччина також просуває створення наднаціонального органу регулювання фіскальної та фінансової політики членів Єврозони як умову подальшого надання кредитів країнам-боржникам. Отже, антидемократичні тенденції помітні як на національному, так і на наднаціональному рівні європейського об'єднання та є найбільш кричущими на периферії Єврозони. В сукупності це призводить до загрози проекту європейської євроінтеграції та перспектив подолання фінансово-економічної кризи в цьому регіоні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Streeck W. The Crisis of Democratic Capitalism / W. Streeck // *New Left Review*. – 2011. – Vol. 71. – Pp. 5-29.
2. Goldmann M. The Financial Crisis as A Crisis of Democracy: Towards Prudential Regulation Through Public Reasoning / M. Goldmann. – London: The Society of International Economic Law, 2012. – 59 p.
3. Lipsky P. Y. Democracy and Financial Crisis / P.Y. Lipsky. – Paper Presented at the Annual Meeting of the International Political Economy Society, London. – 2011. – 42 p.
4. Crotty J. The Austerians Attack / J. Crotty // *In These Times*. – February 2012. – Pp.16-23.
5. Kouvelakis S. The Greek Cauldron / S. Kouvelaki // *New Left Review*. – 2011. – Vol.72. – Pp. 17-32.
6. Polychroniou C. J. The Greek Crisis: Possible Costs and Likely Outcomes of a Grexit / C.J. Polychroniou / *Levy Economic Institute*, 2012. – 6 p.
7. Харви Д. Краткая история неоллиберализма / Д. Харви. – М.: Поколение, 2007. – 234 с.
8. Stockhammer E. Financialisation and the Slowdown of Accumulation / E. Stockhammer // *Cambridge Journal of Economics*. – 2004. – Vol. 28. – Pp. 719-741.